

Maciej Melon

mmelon@ifispan.edu.pl

Danuta Życzyńska-Ciołek

dzyczynska-ciolek@ifispan.edu.pl

Archiwum Danych Jakościowych, Instytut Filozofii i Socjologii PAN

Archiwum Danych Jakościowych IFIS PAN w nowej odsłonie

Streszczenie: Archiwum Danych Jakościowych (ADJ) przy Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk (IFIS PAN) – najstarsze polskie archiwum udostępniające materiały pochodzące ze społecznych badań jakościowych – zmieniło się tak, by spełniać wymogi Narodowego Centrum Nauki w zakresie postępowania z danymi badawczymi. Obecnie każdy zbiór danych opublikowany w ADJ otrzymuje zestandaryzowane metadane i trwały identyfikator cyfrowy DOI. Wszyscy badacze aktywni w dziedzinie nauk społecznych, posługujący się szeroko rozumianymi metodami jakościowymi, mogą bezpłatnie zarchiwizować i udostępnić swoje dane badawcze w ADJ. W artykule przedstawiono zasoby archiwum oraz zasady umieszczania w nim danych, opisywania ich za pomocą metadanych i udostępniania.

Słowa kluczowe: Archiwum Danych Jakościowych, ADJ, Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, IFIS PAN, Repozytorium Danych Społecznych, RDS, dane badawcze, metody jakościowe, archiwizacja, metadane, udostępnianie danych

Wprowadzenie

Już w 2005 r. w środowisku badaczy związanych z Instytutem Filozofii i Socjologii PAN pojawiła się inicjatywa powołania cyfrowego archiwum społecznych danych jakościowych¹, w którym umieszczano by materiały zebrane lub wytworzone w trakcie badań, stanowiące podstawę późniejszych analiz i publikacji. Na realizację tego pomysłu trzeba było poczekać kilka lat: dopiero granty Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, realizowane w latach 2011–2018, umożliwiły powstanie Archiwum Danych Jakościowych (ADJ). Dzięki temu wsparciu opracowano szereg zbiorów, a także zaprojektowano i uruchomiono ogólnodostępną stronę internetową z informacjami o ADJ i katalogiem, stronę dostępną dla zalogowanych użytkowników oraz panel administracyjny². Te rozwiązania służyły wszystkim zainteresowanym do marca 2021 r., kiedy sfinalizowaliśmy przygotowywaną od kilku lat zmianę modelu działania.

Nowa odsłona Archiwum Danych Jakościowych

Zmiany, które są efektem kilku lat współpracy z Interdyscyplinarnym Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego w ramach projektu „Dziedzinowe

¹ Zobacz blok tekstów w czasopiśmie: Ask: Research and Methods. W: *Knowledge Bank* [online]. 2005, Vol. 14. [Dostęp 24.09.2021]. Dostępny w: <https://kb.osu.edu/handle/1811/69452>.

² W tym artykule skupiamy się przede wszystkim na infrastrukturze umożliwiającej udostępnianie danych, dlatego pomijamy szereg działań, podjętych przez zespół archiwum (początkowo będący zespołem projektowym, obecnie zaś tworzący odrębną jednostkę w strukturze IFIS PAN), a skierowanych na rozwój refleksji teoretycznej i metodologicznej związanej z archiwizacją, udostępnianiem i ponownym wykorzystaniem danych jakościowych.

Repozytoria Otwartych Danych Badawczych³, polegają przede wszystkim na przejściu na nową infrastrukturę techniczną. Zdecydowaliśmy, że nie będziemy już rozwijać oprogramowania stworzonego specjalnie na potrzeby archiwum, które – jak to w cyfrowym świecie bywa – zwyczajnie się zestarzało. Zbiory archiwum przenieśliśmy na wygodniejszą i lepiej dostosowaną do potrzeb badaczy platformę [Repozytorium Danych Społecznych \(RDS\)](#)^{4,5}. To rozwiązanie informatyczne oparte jest na oprogramowaniu Dataverse, powszechnie stosowanym dla obsługi repozytoriów cyfrowych (korzysta z niego np. Uniwersytet Harvarda). RDS można znaleźć w międzynarodowych rejestrach repozytoriów danych: [re3data](#) i [OpenDOAR](#). Nowa infrastruktura, którą wykorzystuje archiwum, jest otwarta dla wszystkich badaczy z obszaru nauk społecznych, niezależnie od afiliacji instytucjonalnej. Mogą oni sami dodawać zbiory i opisywać je za pomocą zestandaryzowanych i szeroko stosowanych w repozytoriach cyfrowych metadanych, co nie było możliwe przy użyciu wcześniej stosowanego przez nas narzędzia. Zasady udostępniania zbiorów są bardzo elastyczne – metadane są publicznie dostępne, ale to badacze decydują, w jakim zakresie. Można nawet przypisać różne licencje do różnych części składowych badania (np. ograniczyć dostęp do wybranego pliku w przypadku danych wrażliwych) czy wskazać konkretną datę udostępnienia zbioru, wykorzystując funkcję embargo. Te opcje są istotne dla wielu badaczy deponujących dane społeczne, które z różnych powodów – etycznych i prawnych – nie zawsze mogą być całkowicie otwarte. Z drugiej strony, jeżeli nie ma przeszkód, dane można udostępnić na jednej z licencji Creative Commons, w tym na najbardziej otwartej z nich – CC0. Badaczom służy pomocą i radą administrator archiwum (pracownik IFiS PAN), który weryfikuje opis i strukturę każdego zbioru przed jego publikacją. Szczegółowe zasady udostępniania zbiorów w Archiwum Danych Jakościowych opisaliśmy w poradniku⁶.

Zbiory archiwum

W ramach archiwum opracowano i udostępniono dotąd ponad 30 zbiorów danych jakościowych – wśród nich klasyczne dla socjologii polskiej badania Andrzeja Sicińskiego, Stanisława Ossowskiego czy Elżbiety Tarkowskiej, ale też zbiory pochodzące z badań młodszych badaczy, takich jak Anna Wylegała, Adam Mrozowicki czy Krzysztof Malicki. Z najnowszych zbiorów, dotyczących bieżących tematów, warto wymienić [Pamiętniki Pandemii](#) – efekt konkursu pamiętnikarskiego, ogłoszonego w kwietniu 2020 r. Obecnie w zasobie archiwum dominują materiały związane z socjologią, politologią i antropologią, mające najczęściej postać transkrypcji (bądź transkrypcji i nagrań) wywiadów indywidualnych. ADJ jest jednak otwarte także na przedstawicieli innych dyscyplin pokrewnych posługujących się metodami jakościowymi i na różne rodzaje danych. Zachęcamy też do udostępniania w archiwum materiałów dodatkowych stanowiących kontekst dla samych danych: opisów projektów, narzędzi badawczych, notatek badaczy itp. Informacje te będą pomocne dla osób, chcących skorzystać z danych.

³ FENRICH, W., GRUENPETER, N. Dzierżynowe Repozytoria Otwartych Danych Badawczych. *Biuletyn EBIB* [online]. 2020, nr 5 (194), Otwarte dane badawcze. [Dostęp 24.09.2021]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/698>.

⁴ Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 24.09.2021.

⁵ Przy tej okazji niektóre z nich zostały lepiej opracowane, np. skany maszynopisów w formacie PDF poddano procedurze OCR.

⁶ Przekaz dane. W: *Archiwum Danych Jakościowych* [online]. [Dostęp 24.09.2021]. Dostępny w: <https://adj.ifispan.pl/index.php/przekaz-dane/>.

U podstaw powstania ADJ leżała chęć zabezpieczenia przed zniszczeniem materiałów z klasycznych badań społecznych. Dlatego w pierwszych latach działalności zespół archiwum prowadził wiele działań „ratowniczych” związanych z digitalizacją i opisem tego typu danych i to one jako pierwsze znalazły się w cyfrowych zasobach ADJ. W tej chwili w miarę możliwości finansowych staramy się kontynuować te prace, jednak współpracujemy też intensywnie z badaczami, którzy – wraz z rozwojem polityk europejskich, krajowych i instytucjonalnych oraz wzrostem świadomości co do wagi długoterminowego przechowywania danych – coraz częściej sami chcą archiwizować i udostępniać materiały z aktualnie prowadzonych przez siebie badań. Przy tej okazji warto wspomnieć, że Narodowe Centrum Nauki (NCN) umożliwia już wpisanie kosztów archiwizacji do budżetu grantów.

Korzyści dla użytkowników archiwum

Archiwum łączy zadania repozytorium działającego na rzecz otwierania zasobów nauki oraz tradycyjnego (choć cyfrowego) archiwum, które chroni dziedzictwo nauk społecznych. Tak zdefiniowane zadania przynoszą szereg korzyści dla różnych grup użytkowników. Badaczom, którzy realizują własne projekty lub pracują nad wnioskami grantowymi, ADJ zapewnia miejsce, w którym mogą deponować i udostępniać pozyskane dane, co umożliwi spełnienie wymogów wielu grantodawców, w tym przede wszystkim NCN⁷. Dydaktykom prowadzącym np. kursy metodologii nauk społecznych ADJ daje dostęp do danych z zakończonych projektów badawczych. W większości zbiorów materiałem badawczym towarzyszy dodatkowa dokumentacja metodologiczna, co umożliwia przeprowadzenie problemowych seminariów badawczych. Studentom nauk społecznych zbiory ADJ mogą służyć za inspirację w ich własnych projektach badawczych czy pracach dyplomowych. Wszystkim zainteresowanym ADJ umożliwia zapoznanie się z tradycją socjologicznych badań jakościowych.

W ADJ stosujemy zasady FAIR, co oznacza, że dane są możliwe do znalezienia (findable), dostępne (accessible), intereoperacyjne (interoperable) i możliwe do ponownego wykorzystania (reusable). Każdy zbiór dostępny w ADJ opisany jest za pomocą zestandaryzowanych metadanych oraz stałego identyfikatora cyfrowego (DOI), który umożliwia cytowanie zbioru tak, jak cytuje się publikacje naukowe.

Witryna informacyjna ADJ

W witrynie internetowej [Archiwum Danych Jakościowych](#) można się zapoznać z historią ADJ, zasadami korzystania z jego zasobów i przekazywania nowych danych. Umieszczamy tam również materiały związane z archiwizacją i ponownym wykorzystaniem społecznych danych jakościowych oraz informacje o bieżącej działalności zespołu archiwum (np. o szkoleniach z zakresu archiwizowania i udostępniania danych badawczych). Można tam również znaleźć potrzebne wskazówki dotyczące prowadzenia projektu badawczego, takie jak dokumenty NCN czy wzór zgody rozmówcy

⁷ Wytyczne dla wnioskodawców do uzupełnienia PLANU ZARZĄDZANIA DANymi w projekcie badawczym. W: *Narodowe Centrum Nauki* [online]. [Dostęp 24.09.2021]. Dostępny w: https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/regulaminy/wytyczne_zarzadzanie_danymi.pdf.

na wzięcie udziału w badaniu, nagranie wywiadu oraz jego późniejsze udostępnienie w archiwum⁸, do czego namawiamy wszystkich zainteresowanych. Osoby zainteresowane teoretycznymi, metodologicznymi czy etycznymi aspektami archiwizacji, udostępniania i ponownego wykorzystania danych z badań społecznych mogą się dzięki witrynie zapoznać z publikacjami na ten temat, powstałymi w ramach prac zespołu ADJ lub w efekcie zorganizowanych przez archiwum konferencji, lub nawiązać kontakt z członkami zespołu w celu skonsultowania konkretnych kwestii czy też wymiany doświadczeń.

Archiwum a środowisko bibliotekarskie

Środowisko bibliotekarskie na świecie, a także w Polsce, włączyło się dynamicznie w prace związane z realizacją idei otwartej nauki. Początkowo chodziło tu głównie o dostęp do publikacji naukowych, z czasem zaś istotnym elementem stało się również otwieranie dostępu do danych badawczych, oczywiście w sposób zgodny z zasadą *as open as possible, as close as necessary*. Wiemy, że w tej chwili wielu pracowników bibliotek akademickich doradza badaczom w zakresie postępowania z danymi badawczymi, na przykład wspierając ich w przygotowywaniu wymaganych przez NCN planów zarządzania danymi. Zależy nam, by wiedza o istnieniu Archiwum Danych Jakościowych IFiS PAN i działaniach jego zespołu upowszechniała się w środowisku bibliotekarskim i poprzez nie docierała do badaczy społecznych. Jesteśmy otwarci na różne formy kontaktu i zapraszamy do współpracy.

Bibliografia

1. FENRICH, W., GRUENPETER, N. Dzierżynowe Repozytoria Otwartych Danych Badawczych. *Biuletyn EBIB* [online]. 2020, nr 5 (194), Otwarte dane badawcze. [Dostęp 24.09.2021]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/698>.

MELON, M., ŻYCZYŃSKA-CIOŁEK, D. Archiwum Danych Jakościowych IFiS PAN w nowej odsłonie. *Biuletyn EBIB* [online]. 2021, nr 5 (200), Otwarte dane. [Dostęp 31.10.2021]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/764>.

⁸ Wzór zgody dla badacza do przedstawienia osobom uczestniczącym w badaniu. W: *Archiwum Danych Jakościowych* [online]. [Dostęp 24.09.2021]. Dostępny w: http://adj.ifispan.pl/wp-content/uploads/2021/05/formularz_zgody_rozmowcy.docx.